

թեան աստիճանէն, ինչպէս կը յայտնուի իր քննադատութենէն:

Դառով Տիրոջ կողմէ Թովմասի եղած նկատողութեան (Ղկս. ԻԴ) Հ. Փէշիկեան պիտի իրեն իրաւունք չզգար մատնացոյց ընկնու դայն, եթէ լրջօրէն խորհրդածած ըլլար Ա. Կրնթ. ԺԵ. 34-57 հատուածին մէջ յայտարարուած առաքելական այնքան վճիտ տեսութիւններուն վրայ, ի մասին մեռելոց յարութեան, և «շնչաւոր մարմին»ի եւ «հոգեւոր մարմին»ի տարբերութեան թափանցած ըլլար Վարդապետութեամբ սթափած և Աստուծոյ գիտութիւնը իրապէս ունեցող հոգեւոր լրջութեամբ:

Նախ քան գյարտութիւն և յետ-յարտութեան Գրիստոսի մարմինը նոյնն էր կ'ըսէ Հ. Փ. . կ'ըսէ նաև անցողակի՝ թէ «միակ տարբերութիւնը փառաւորութեան մէջն է»: Ընդդէմ այդպէս: Միայն թէ, աւա՛ղ, այդ հիմնական բառէն, «փառաւորութեանէն» ոչինչ, բոլորովին ոչինչ կը հասկնայ Հ. Փ. : Կը կրկնենք. եթէ ուշադիր հասկացողութեամբ ըմբռնած ըլլար թէ ինչ կը նշանակէ «զգենուլ զպատկեր հոգեղինին և զգենուլ զպատկեր հոգեղինին»ը, պիտի չհամարձակէր այդքան խրոխտանքով մօտենալ իրեն քիչ ծանօթ խնդիրներու կրօնադատի մը, և ոչ ալ պիտի սիրտ ընէր քննադատութիւնը շփոթել գոհնիկ պարսաւադիտութեան հետ, ինչ որ հաւատքի վերաբերող խնդիրներու առեւն մանաւանդ, չէ հրեքէ ներքի:

ՏԻՐԱՆ ՎՐԻ. Ն.

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

1. Պատմ. Հայկ. Ազգ. գերեզմանոցաց եւ արձանագիր հայերէն օտաւանագրութեան, Հայկ. Ս. Տէր Սահակեան. 1935, փոքր 4⁰ երկսիւն, էջ 52:

2. Յուսկոյ Հայերէն Ձեռագրաց Հայկ. Ս. Պատմաւոր Մանկունճ Եկեղեցւոյ եւ Մասնաւորաց, Յուսկոյ. Սպ. Սրբոց Յակոբեանց, 1935. 4⁰ երկսիւն, էջ 419:

Հայկ. բանիւրու Առաջնորդը Գեր. Տ. Արտաւազդ Սրբապան աշխոյժով կը շա-

րունակէ իր թեմին հայութեան ազգային անցեալը պատկերացնող աշխատութեանց իր գործը: Օշին թագաւորի ձեռագիր ժամագիրին փառաւոր նկարագրութենէն և Հայկ. հայոց կեանքն ու մշակոյթը ներկայացնող իր Ֆրանսերէն բանաստեղծութեան վերջ, այս երկու շահեկան գործերն է ահա որ ի յոյս կ'ընծայուին իր գրչէն: Առեւցմէ առաջինին մէջ Սրբապանը աւանդած է Հայկ. Սալիպէ, Աղիպի և Շէյխ Մագսուտ թաղերուն մէջ եղած երեք գերեզմանատուններու ստացման և կազմութեան հակիրճ պատմութիւնը, իւրաքանչիւրին կցելով արձանագրութիւնը ցայժմ անկորուստ մնացած խաչքարերու և տապանաքարերու, ընդամենը 391, որոնք կը պատկանին 1534-1934 ժամանակաշրջանին: Այս կարգի գործեր եռակի արժէք մը կը ներկայացնեն. պատմութեան, արձանագրութեան և գրականութեան անասկէտով: Պատմութեան՝ որովհետեւ տապանաքարերու արձանագրութիւնները կը ծագային շատ անգամ ճշգիւր թուականներ, ընտանեկան տոհմանուններ և կենսագրական գրիներու եւ գաղթային ծագումներու կէտեր, որոնք մասին յաճախ կը լռեն զրաւոր յիշատակարանները. արձանագրութեան՝ դամբաններու վրամբանդակները, հինները մասնաւորապէս, առեւցմէ թիւն ունին գրչագրերու մանրանկարչութեան հետ. իսկ գրականութեան նոյնպէս՝ որովհետեւ տապանագիրներու լեզուն գաղափար մը կուտայ իրենց ժամանակի բարբառին և գրչութեան, և նոյն իսկ գրական զգացողութեան մասին. քանի որ ստէպ ժողովրդական բանաստեղծներն է որ կը գրէին դրուատական ընդթ ունեցող տապանագրիները, ինչպէս է հոս Պետրոս կարկանդի կաթողիկոսինը: Տ. Արտաւազդ արքեպիսկոպոսի երկը, այս երեք անկիւններէն ևս դիտած առեւցմէ, պիտի հասկնանք թէ վերագրական (épigraphe) գրականութեան սեռին պատկանող կոկիկ աշխատութիւն մըն է:

Երկրորդը, որ Տաշեան դրութեամբ կազմուած ցուցակն է Հայկ. աթոռախոս եկեղեցիին և մասնաւորներու գրչագրերնեւրուն, ընդ ամենը 191, անտարալոյս շատ ունիկ մնծ որովք կը ներկայացնէ թէ՛

պատմագրական կամ բանասիրական հեթեթեման պարական տեսակէտով: Իրաւ է թէ բացի Օլիւեան ժամագիրքէն՝ որ ամփոփ բնուով նկարագրուած է այստեղ ևս, միւս ձեռագիրները ընդհանուր առմամբ՝ թէ՛ իբր խորագոյն հնութիւն եւ թէ՛ իբրեւ բովանդակութիւն, բանասիրական տեսակէտով հայ գրչագիրներուն ամենաշահեկաններէն չեն, քանի որ չկան անոնց մէջ բուն հին նախնայական գործեր կամ ընդօրինակութիւններ, բժշկարաններ, օսկեփորիկներ, հարուստ տաղարաններ և բազմաթիւ ճառերտիրներ, ևայլն. քայքայ մնացեալն ալ չի գաղբիր երբեք մեծ կարեւորութիւն մ'ունենալէ: Ձեռագիրներ կ'ներկին անոնց մէջ, որոնք ապահովաբար թանկագին միայն կրնան ըլլալ բանասիրական և եկեղեցագիտական տեսակէտով, ինչպէս 1358 ին ճրտաւարդէմ գրուած Ճառքը, 1412 ին՝ Սիւս, 1562 ին՝ Հռովմիայ, 1330 էն առաջ՝ անծանօթ տեղ մը գրուած մայրոցները, 1426 ին՝ Հերմոնի վանքը, 1259 ին՝ Մաշկաբիբու վանքը, 1284 ին՝ Արքակաղնոյ վանքը, 1455 ին՝ Սարայի վանքը, 1338 ին՝ Արծկէի վանքը, 1309 ին՝ Ի Սիւս, 1383 էն առաջ՝ Աւագ վանքի մէջ գրուած, և 1275 ին, 1231 ին ու 1300 էն առաջ՝ անծանօթ տեղեր գրուած Աւետարաններ, ինչպէս նաեւ 1325 ին Արճէու Ասպիանկայ վանքը գրուած Պօղոսի Թղթոց միկնութիւնը (հաւանաբար Ոսկեբուրախի), 1413 ին Մոկաց Միատայ վանքը գրուած Ճառերտիրը, 1292 ին՝ Փերճնր աւանպատի մէջ գրուած Ժողովածուն, և մէկէ աւելի Մանրուամուշներ, որոնց հրկուքը մանաւանդ՝ 1275 ին Ալեւազ վանքը և 1412 ին Սիւս գրուածը, սեփականութիւն Մտեփանոս Աւագերեցեանցի, և, մասնաւորաբար, 1680 ին Հալէպ գլխուռ, մեծ թշնամեաց, ախտաբանական, ֆուլքլուրական, ակնապիտակական, գուշակական և աշխարհագրական պարունակութեամբն այնքան հետաքրքրական Մտեփանոսի: Այս ամէնը, Սրբազանիկ երկայնամիտ համարութեան շնորհիւ (Երբեմն չափազանց ռոյն իսկ) նկարագրուած, ընթացողիկ կուտան տպագրութիւնը իրապէս ձեռագիրներու ճոխ հաւաքումի մը: Ծնորակալ միայն պարտինք լինել Ն. Սրբազանութեան, որ փափաքած է ևս յա-

ջողած՝ իր բազմատանջ պաշտօնի խուռն գրադմանց մէջ ժամանակ գտնել այսպիսի ստուարահատոր և մեծարժէք հատոր մը ընծայարկելու, իբրեւ «պատկ աղագիր երկիրւոյ մեծարանաց և անկեղծ հիացման», Ս. Գրոց հայերէն թարգմանութեան Ժեմբ գարագարձի խորհուրդին:

Տ. ՀՄԱՅՆԱԿ ԱՌԱՎ ՔԶԼՅ. ԷՔՍԵՐՃԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՐ

Կ. Պոլսոյ մէջ սիրայի գգայմաք հանդիսաւորուեցաւ Արթ. Տ. Հմայակ Աւագ Քահանայի բահալաթեան քառամ ամսուրը, իր սեռնադրութեան քառասուններէք սարւոյ լրման տոթիւ: Գոճ ենք Աստուծոյ պաշտօնէն ընծայուած այս մեծարանքին համար, Իսկիւսարի ներկայ Աւագերէցը, որ երկար տարիներէ ի վեր խցի մօտ և և հոգով կը վարէ Կ. Պոլսոյ ամենէն հինաւոր և հոգեւոր, կրթական և հասարակական լեցուիկ անցեալով մը միշտ հարուստ հայ համայնքի մը եկեղեցական կիանքին համար որոշ արժէք մը ունեցող այդ պաշտօնը, Պոլսահայ եկեղեցականութեան ամենէն զանաւորիկ ղեկներէն է արդարեւ: Աշակերտ հոգեւորս Դուրեան եղիշէ Ս. Պատարարի, որուն՝ ձեմարակ ամենէն շատ սիրած իր սաներու խումբէն էր Տէր Հայրը: Կրթական դաշտին մէջ այն ժամանակէն մատնանի եղած էր արդէն նախ Իսկիւսար, յետոյ Նիկիոմիդիա ևս այլուր, և իր Հայերէն ուսուցման համար յօրինած դասագիրքերը, հակառակ ուրիշ Թերիւս աւելի համարուած ձեռնարկերու, ունէին գիրքը փնտռողները կարեւորութենէ զուրկ չեն նկատուած ընտ Նոյնպէս, ի մէջ այլոց, իր քանի մը գործերը, մասնաւորաբար Պետրոս Դուրեանի երկերուն երկորդ հրատարակութիւնը և կենսագրութիւնը, որոնք գիտենք թէ ինչքան տաճան և զոհողութիւն արժեցին իրեն: Բայց էրեւրեման Հայր քահանայական տպագրիկին մէջ է ամենէն աւելի որ յանձնարարուեցաւ հանրային ուշադրութեան և սիրոյ իր Ժաւախ Ժողովուրդին՝ իբրեւ հայր անձնուր, իր սպասարկած եկեղեցիին՝ իբրեւ պաշտօնեայ անձնանքային, պատարարաբանի շրջանակին մէջ՝ իբրեւ խցմալուտ պաշտօնատար և Ժաւախ Ժողովական, և հանրային զգացման և դատումիկ առջեւ՝ իբրեւ պարկեշտ նկարագիր, որ ո՛չ իր հաւատքը, ո՛չ համոզումը և ո՛չ իր նուիրական սէրերը որ և է զեղով յանձն չէ առած ստորագրանք խտոր և զգեհիկ նպատակներու:

«Սմմն» սրտանց կը շնորհաւորէ Աստուծոյ և Աւետարանի այս ընտիր պաշտօնէին քառասունամայ յոբելանքը, մաղթելով որ անոր երեկոյցեայ փնտրիկ վերջին տարիները օրգութեան և խաղաղութեան ներշնչութեամբ ինկուած աշեւոյթի պսակ մը լինին իրեն և իր Ժողովուրդին համար: